

ALISHER NAVOIY HAYOT YO'LI, FARHOD VA SHIRIN DOSTONI

Qurbonova Sabina Rashidovna

O'qituvchi: Atabayeva Go'zal

Nizomiy universiteti ona tili va adabiyot

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7827934>

Buyuk alloma, daho ijodkor Alisher Navoiy hayoti va ijodi bilan tanishib kelmoqdasiz. Millatimiz faxri bo'lmish bu zotning asarlari, ularning mazmun-mohiyati to'g'risida tasavvurga egasiz. Ushbu sinfda Siz uning "Xamsa" asari bilan batafsilroq tanishasiz. Sharqda xamsachilikning o'ziga xos tarixi va an'anasi mavjud. "Xamsa" yozishni ozarbayjonlik ulug' shoir Nizomiy Ganjaviy boshlab bergan. Lekin u bu asarini avvaldan niyat qilib, ma'lum bir reja asosida yaratmagan. Nizomiy 1173—1179- yillarda Arzinjon hokimi Faxriddin Bahromshohga bag'ishlab "Maxzan ul-asror" ("Sirlar xazinasi") nomli hamdnoma yozadi. 1180—1181- yillarda Iroq hukmdori To'rg'ul II ning iltimosiga ko'ra "Xusrav va Shirin" dostonini yaratadi. 1188- yilda Shirvonshohlardan Axsatan I Nizomiyga "Layli va Majnun" dostonini yozishni buyuradi. 1196- yilda hukmdor Alovuddin Ko'rpa Arslonning topshirig'i f bilan Bahrom haqida "Haft paykar" ("Yetti go'zal") maydonga keldi. 1196—1201- yillarda "Iskandarnoma" yaratiladi. Shu tariqa 1173—1201- yillar oralig'ida — 28 yil davomida muallifning besh dostoni dunyo yuzini ko'rdi. Shundan so'ng adibda turli yillarda bitilgan bu dostonlarni jamlab, yagona bir nom bilan atash fikri tug'ilgan va "Panj ganj" ("Besh xazina") nomi bilan mashhur bo'lgan birinchi "Xamsa" vujudga kelgan.

Dehlaviydan qariyb 200 yil keyin ikki buyuk xamsanavis maydonga chiqdi. Bular Jomiy va Navoiy edilar. Jomiy avval quyidagi besh asarni yozdi: "Tuhfatul-ahrar" ("Erkinlar tuhfası"), "Sabhatul abror" ("Yaxshilar tasbihi"), "Yusuf va Zulayho", "Layli va Majnun", "Xiradnomayi Iskandariy". Bu besh asarni 1485- yili yozib tugalladi. Keyin "Silsilat uzzahab", "Salomon va Absol" asarlarini qo'shib, "Xamsa"sini yetti dostonga yetkazdi va "Haft avrang" ("Yetti taxt") deb atadi. Alisher Navoiyning "Xamsa"si boshqalardan farqli ravishda muallifning ona tilisida — turkiy tilda yozildi. Buni o'zbek kitobxonlarining ortib borayotgan ehtiyoji, o'zbek adabiy tili va adabiyotining taraqqiysi hamda istiqboli talab qilar edi. Bunday ulkan, katta jasorat talab qiladigan mas'uliyatli ishga daho ijodkor Navoiygina jur'at qila olardi. Shuning uchun "Layli va Majnun" dostoni xotimasida Nizomiy va Dehlaviyni ta'riflar ekan, turkiy (o'zbek) tilida "Xamsa" yozishning sababini shunday izohlaydi:

...Gar nukta lari olamni tutti,

G'avg'olari ins-u jonni tutti.

Chun forsiy erdi nukta shavqi,

Ozroq edi andi turk zavqi.

Ul til bila nazm bo'ldi malfuz,

Kim forsiy anglar o'ldi mahfuz .

Men turkcha boshlabon rivoyat,

Qildim bu fasona4 ni hikoyat.

Kim shuhrati jahonga to'lg'ay,

Turk eliga dog'i5 bahra bo'lg'ay.

Navoiy o'z salaflarining yuksak san'atkorligini sharaflaydi, ularning adabiy tajribalaridan ta'lim olganligini e'tirof qiladi. Dostonlarning muqaddima qismida ustozlariga bag'ishlab maxsus boblar yozib, ularni ulug'laydi.

U og'ir va mas'uliyatli vazifani muvaffaqiyat bilan ado etdi. Nihoyat qisqa bir muddat — ikki yil (1483—1485) davomida 51 ming misradan ortiq besh dostonni yozib tugalladi. U 1483-yilda “Haytar ul-abror” falsafiy-ta'limiy dostonini, 1484- yilda uch asarni: “Farhod va Shirin” hamda “Layli va Majnun” ishq qissalarini, “Sab'ai sayyor” ishqiy-sarguzasht dostonini, 1485-yili esa “Saddi Iskandariy” qahramonlik dostonini yaratdi. Dostonlar, butun Sharq mumtoz adabiyotida bo'lganidek, an'anaviy muqaddima — hamd va na't qismlari bilan boshlanadi. Hamd — Yaratuvchimiz Allohni ulug'lash, unga shukronalik, na't esa payg'ambarimiz Muhammad (a.s.) alqovidir.

“Farhod va Shirin”

“Xamsa”ning bu ikkinchi dostoni ishqiy-sarguzasht xarakteridadir. Hajmi 5782 bayt. Aruzning hazaji musaddasi mahzuf vaznida yozilgan. Muallif bu asarni “shavq dostoni” deb ataydi. Sababi unda ishq kuylanadi, ishq talqin qilinadi, ishq ulug'lanadi. Bu shunday ishqki, u insonni poklaydi, ezgulik sari yetaklaydi, unga o'zligini tanitadi, bir so'z bilan aytganda, komillik sifatlarini tarbiyalaydi. Chunki u odamga, olamga, butun borliqqa mehr bilan, muhabbat bilan yo'g'rilgan va oxir borib Yaratganning o'ziga ulashib ketadigan ishqdir. Binobarin, dostonda Navoiyning komil inson haqidagi orzu'ylari ifoda etilgan. Ijodda o'ziga xoslikka intilgan adib o'zigacha bo'lgan bu doston an'anasiga ijodiy yondashadi. Doston Navoiygacha “Xusrav va Shirin” shaklida mashhur edi. Ularda markaziy obraz shoh Xusrav edi. Lekin u komillikdan yiroq, ishqda beqaror, muhabbatdan toj-taxtni ustun bilguvchi xudbin shaxs. Shuning uchun Navoiy uni Shirinning muhabbatiga ham, yozilajak dostonidagi bosh obraz darajasiga ham loyiq ko'rmaydi. U Farhodni bosh obraz qilib oldi va bu bilan dostonning qurilishini, mazmunini tamomila o'zgartirdi. Mazkur o'zgarish xamsachilikka shoir kiritgan eng katta yangilik edi.

Yozib jon mus'hafidan ikki oyat,

Debon Farhod-u Shirindan hikoyat,

— degan shoir o'z dostoniga “Farhod va Shirin” nomini beradi. Dostonning asosiy voqealari ovozas olamni tutgan, qudrat-u shavkatda, davlat-u shuhratda yagona Chin xoqonining farzandsizligi va bundan uning so'ngsiz iztiroblarga tushganligi tasviri bilan boshlanadi. Birdan-bir orzusi o'g'illik bo'lish edi. Maqsadiga yetish uchun ko'p nazrlar qildi, talay dirhamlar sochdi, o'g'ilsizlarning ko'nglini oldi, otasizlarga otalik qildi. Xayriyatlari zoye ketmadi. Olloh iltijolarini ijobat qilib, unga o'g'il ato etdi.

Xulosa qilib aytish mumkiki Buyuk mutaffakir betakror o'z davrining namoyondasi Mir Alisher Navoiy o'z davrining buyuk mutaffakirlariga hos va mos holatda izdosh bo'a olganligi va diniy va dunyoviy bilimlarni chuqur egallaganligi bilan ajirab turadi. U harbir yozgan she'rlari, dostonlari va g'azallarini ham dunyoviy, ham diniyyondashgan holatda yoza olgan. Harbir yozilgan asarlari ollohnng inoyati ila hozirgi davirdaham o'z qadir qimmatini saqlab kelmoqda.

References:

1. Yo'ldoshev Qozoqboy. Adabiyot: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9- sinfi uchun darslik. Qayta ishlangan 3- nashri. /Qozoqboy Yo'ldoshev, Valijon Qodirov, Jalolbek Yo'ldoshbekov; [Mas'ul muharrirlar: V.Rahmonov, K.Usmanova]. —T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2014. — 200 b.
2. Niyazova, O. A., and A. O. Imamova. "Improving the organization of the provision of medical services and the Digital environment." *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies* 3.02 (2023): 41-46.
3. Jalolov, N. N., O. A. Niyazova, and L. G. Khairullaeva. "Studying the actual nutrition of students of technical institutions (uzbekistan, germany)." (2023).
4. Ниязова, О. А., and А. О. Имамова. "СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ОКАЗАНИЯ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ И ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ." *Европейский международный журнал междисциплинарных исследований и управленческих исследований* 3.02 (2023): 41-46.
5. Ниязова, О. А., and Ж. Б. Хайитов. "Гигиеническая оценка питания учащихся медицинских колледжей." *Прикладные информационные аспекты медицины* 21.3 (2018): 63-66.
6. Akhmadaliev, N. O., et al. "HYGIENIC CHARACTERISTICS OF HARMFUL FACTORS OF WORKING CONDITIONS OF INFECTIOUS DISEASES DOCTORS." (2023).
7. Ниязова, О. А. Изучение и питания школьников обучающихся в городских и сельских условиях. Diss. "O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash vazirligi, Toshkent tibbiyot akademiyasi, Koryo universiteti "Atrof muhit muhofazasining dolzarb muammolari va inson salomatligi" xalqaro ishtirok bilan Respublika 9-ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami, 2022.
8. Саломова, Ф. И., О. А. Ниязова, and М. Р. Мирсаганова. "Гигиеническая оценка расписания средних классов Общеобразовательных школ наманганской области." (2022).
9. Саломова, Ф. И., et al. "Изучение и гигиеническая оценка питания студентов Высших учебных заведений (узбекистан, германия)." (2022).
10. Ниязова, О. А., Ф. И. Саломова, and Н. О. Ахмадалиева. "Изучение изменений состояния здоровья школьников возникающих при неправильной посадке." (2022).
11. Ниязова, Ольга, and Феруза Саломова. "Studying changes in the health state of school children arising from incorrect fitting." (2022).
12. Ниязова, Ольга, et al. "Определение степени удовлетворенности студентов питанием в столовых высших учебных заведений." *Сборник материалов международной научно-практической конференции «Современные научные исследования в медицине: актуальные вопросы, достижения и инновации»*, 2022.
13. Саломова, Ф. И., et al. Формирование принципов здорового образа жизни у дошкольников. Diss. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash vazirligi, Toshkent tibbiyot akademiyasi, Koryo universiteti "Atrof muhit muhofazasining dolzarb muammolari va inson salomatligi" xalqaro ishtirok bilan Respublika 9-ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami 153 bet, 2022.
14. Ниязова, Ольга, and Рашид Валиулин. "Study and hygienic assessment of the actual nutrition of students." *Научная весна 2022, межвузовская научно-практическая конференция сборник научных работ, Самара-Саратов-Москва-Санкт-Петербург 2022*,

2606, 2022.

15. Ниязова, О. А., et al. Comperative assessment of nutrition of university students of medical and non-medical profile. Diss. European multidisciplinary journal of modern science, 2022.

16. Ниязова, О. А., and Р. И. Валиулин. Изучение и гигиеническая оценка фактического питания студентов. Diss. Молодежный инновационный вестник. Научно-практический журнал Том 11, 2022.

17. Ниязова, О. А., Ф. И. Саломова, and Н. О. Ахмадалиева. "Изучение изменений состояния здоровья школьников возникающих при неправильной посадке." (2022).

18. Ниязова, О. А., Ф. И. Саломова, and Н. О. Ахмадалиева. "ИЗМЕНЕНИЯ СОСТОЯНИЯ ЗДОРОВЬЯ ШКОЛЬНИКОВ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ НЕПРАВИЛЬНОЙ ПОСАДКЕ." ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ: 196.

19. Niyazova, O. A. "STUDY OF THE INFLUENCE OF PHYSICAL EDUCATION ON THE FUNCTIONAL STATE OF THE ORGANISM OF PUPILS OF COMPREHENSIVE SCHOOLS." Medical Scientific Bulletin of Central Chernozemye (Naučno-medicinskij vestnik Central'nogo Černozem'â) 73 (2018): 54-58.

20. Ниязова, О. А. "ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗМА УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ." Научно-медицинский вестник Центрального Черноземья 73 (2018): 54-58.

21. Ниязова, Ольга Андреевна, and Жавохир Баходирович Хайитов. "основные ПРИЧИНЫ ПИЩЕВЫХ ОТРАВЛЕНИЙ у ДеТей." Детская медицина Северо-Запада 7.1 (2018): 234-234.